

ԱՆԻ ԲԱԲԱՅԵԱՆ

Մագիստրոս, արուեստաբան եւ

նկարիչ-վերականգնող

էլ. փոստ՝ babaianani@yahoo.com

DOI: 10.56813/2953-786X-2022.2-376

**ԻՐԱՆԱՀԱՅ ԳԵՂԱՆԿԱՐԶՈՒԹԻՒՆԸ XX ԴԱՐՈՒՄ
(ՀԱՄԱՌՈՏ ԱԿՆԱՐԿ)**

XX դարն Իրանի համար նշանաւորում է որպէս քաղաքական-հասարակական տնտեսական անկիւնադարձային փոփոխութիւններով լի դարաշրջան, որն սկսում է Ղաջարական հարստութեամբ (1796-1925), յաջորդելով Փահլաւի հարստությանը (1925-1979) և իր ավարտին է հասնում Իրանի Իսլամական Հանրապետության կարգի հաստատումով: Այս շրջանում պատմական կարևոր իրադարձություններն (Իրանի Սահմանադրությունը, ազգային շարժումները, յեղաշրջում, հեղափոխություն, Առաջին և Երկրորդ, Իրան-Իրաքի պատերազմները եւ այլն) իրենց ազդեցությունն են ունեցել Իրանի տնտեսական, հասարակական, կենցաղային և իհարկէ մշակութային կյանքի վրա:

Այս փոփոխությունների արդյունքում XX դարը համարվում է նաև մտավոր եւ արհեստի նոր ուղղությունների եւ ազգային ինքնագիտակցության, ազգայնական գաղափարների ձեւավորման շրջան: Իրանահայ համայնքների հասարակական և մշակութային կյանքը երկրի և քաղաքական և տնտեսական պայմաններին համընթաց՝ զարգացում կամ անկում է ապրել: Նավթային արդյունաբերության զարգացման արդյունքում՝ Իրանի հարավային քաղաքներում, ինչպէս Աբադանում եւ Ահվազում նոր հայկական համայնքներ են կազմավորվում:

Նաև հանդիպում ենք պատմական համայնքների, որոնց հասարակական-համայնքային կյանքը դադարում են ինչպես՝ հայության ներգաղթի արդյունքում Չհարմահալի հայկական գյուղերի լքվելը: Յուրաքանչյուր իրանահայ համայնք ունի իր պատմությունը, մշակութային և կենցաղային յուրահատկությունը, որը կրում է տվյալ շրջանի և միջավայրի ազդեցությունը:

Այս ժամանակաշրջանում հայկական մշակութային հիմնական կենտրոններն են հանդիսանում Թեհրան, Սպահան և Թաւրիզը, որտեղ ստեղծագործել են մի շարք արուեստագետներ, որոնք իրենց ստեղծագործական անհատականությամբ և աշխարհընկալմամբ ներդրումն են ունեցել ոչ միայն իրանահայ, այլև Իրանի կերպարվեստի, հատկապես գեղանկարչության նոր դպրոցների և ժանրերի ստեղծման և զարգացման գործում: Հայկական ակումբ- հավաքատեղերի եւ հայկական մամուլի դերը մեծ է եղել գեղանկարչությունը զարգանալու և գեղանկարիչներին քաջալերելու ուղղությամբ:

XX դարում Իրանում գեղանկարչությունն ընթացել է երեք հիմնական ուղիներով:

ա) Ռեալիստական (Իրապաշտական)

Իրանի կերպարվեստի պատմությունը 20-րդ դարում սկսվում է Ղաջարների շրջանի պալատական նկարիչ Քեմալ օլ Մուլքի (1843-1898) ռեալիզմի սկզբունքով հիմնած դպրոցի ազդեցությամբ: Քեմալ օլ Մուլքը, Եւրոպայից վերադառնալով, 1920ին Թեհրանում հիմնում է ռեալիստական ուղղությամբ գեղանկարչության և քանդակագործության դպրոց (Փաքբագ, 2004, էջ 185):

Այս դպրոցն է հաճախել բանաստեղծ-նկարիչ Դեւր (Մարգար Ղարաբեգեան, 1901-1976), որի նկարչական արվեստանո-

ցը, երիտասարդ նկարիչների համախմբման կենտրոնն ու գործունեության սկիզբը դարձավ, որի ավանդը նկարիչ սերունդ դաստիարակելու մեջ մեծ է (Մարեան, 1974, էջ 20):

Քեմալ օլ Մուլլի դպրոցն ավարտած Միքայել Շահբազյանը (1904-1976) ռեալիզմով առաջնորդվելով՝ այնուհետև հրապուրվում է իմպրեսիոնիզմով, զարգացնում ջրանկարչությունը: Շահբազյանը իր ազգային պատկանելությունը արտահայտում է հայկական պատմական կոթողներ նկարելով (*Իրանահայ Տաղանդաւոր Նկարիչ՝ Միքայել Շահբազյան (Միշա)-ի Ցուցահանդեսին Առիթով*, 1990, էջ 27):

Իրանի ծովանկարչության ժանրի առաջատարն է համարւում Հարություն Մինասյանը (1910-2002), որը առաջնորդվել է ռեալիզմով (Վարանդ, 2002, էջ 50):

1931 թ. Իրանի ժամանակի կառավարության հրավերով Սարգիս Խաչատուրյանը (1886-1974) Սպահան է ժամանում պատմական շինությունների որմնանկարչությունը նորոգելու համար: Նա Սպահանի Սաֆավյան որմնանկարներից ներշնչված նկարները ցուցադրում է Իրանի, Եվրոպայի և Միացյալ Նահանգների տարբեր պատկերասրահներում, որոնց շնորհիվ, արվեստասերների ուշադրության կենտրոնում է հայտնվում Իրանի XVII դարի որմնանկարչությունը (Բաբայան, 2003, էջ 32):

1931-1934 թթ. ընթացքում Նոր Զուղայի երիտասարդությունն առիթ է ունենում մասնակցելու Սարգիս Խաչատուրյանի կազմակերպած դասարաններին: Այս դասարաններին մասնակցող Սմբատ Կյուրեղյանն (1913-1999) ու Երվանդ Նահապետյանը (1916-2006) շարունակեցին ջրանկարչությունը դառնալով ջրանկարչության վարպետ-նկարիչներ (Բաբայան, 2003, էջ 33): Նրանք ունեցել են իրենց արվեստանոց-խանութ-

ները Սպահան քաղաքի գլխավոր պողոտայում (Բաբայան, 2004, էջ 20): Նրանք նոր ոգի ու երանգ ներարկեցին Սպահանի ավանդական ջրանկարչության և կենցաղային իրապաշտական ոճին:

բ) Իրանական Ավանդական Նկարչություն

Հոսեյն Բերգադը (1887-1952) այս հոսանքի գլխավոր վարպետն է, որին հետևելով՝ մի շարք նկարիչներ ձգտում են վերականգնել ազգային մանրանկարչության ավանդությունը (Փակբազ, 2004, էջ 191): Իրանական դասական գրականությունը, հատկապես՝ Շահնամե և Օմար Խայյամը, այս ուղղության հետևող նկարիչների ներշնչման աղբյուր են հանդիսացել: Նկատելի է, որ իրանական պատկերները հայ միջնադարեան մանրանկարչութեան պայծառ գունապնակով են պատկերել:

Հայ նկարիչները, ազդեցություն կրելով այս երկերից, նկարել են նաև դրուագներ հայ հին բանահյուսությունից, հայոց պատմությունից և Սայաթ Նովայի բանաստեղծություններից:

Իրանական ավանդական նկարչության դպրոցին են հետևել Իրանի առաջին կին մանրանկարիչ Քլարա Աբգարն (1922-1995) (Փակբազ, 2004, էջ 191) ու Եսայի Շահիջանյանը (1939-1987), որոնք իրանական մանրանկարչության ավանդույթների շարունակողն հանդիսանալով նոր բարձունքի հասցրին այն: Իսկ իրանական ավանդական նկարչությունից ներշնչված և ինքնուրույն ոճ ստեղծած նկարիչներ Դարվիշը (Անդրե Սևրուգեան, 1894-1996) (Բերբերյան, 1997, էջ 10) և Աբրահամ Գուրգենյանը (1908-1991) (Բաբայան, 2006, էջ 28): Իրանական և հայկական մանրանկարչության սկզբունքները հիմք ընդունելով՝ նոր, ինքնատիպ և ժամանակակից ոճ ստեղծեցին:

զ) Մոդեռնիստական՝ ժամանակակից տարբեր ժանրեր

1940 թ. նոր գաղափարների և մոդեռնիստական հոսանքի ձևավորման սկիզբն է համարվում: Եվրոպայից Իրան են վերադառնում երիտասարդ արվեստագետներ՝ նոր գաղափարներով և տեսություններով: Նկարիչների մի մասը, գեղարվեստական կրթություն ստանալով Եվրոպայում կամ այնտեղ ստեղծվող արվեստի ազդեցությունը կրելով՝ մի նորագոյն հոսանք են ձևավորում: Մոդեռնիստական շարժմանն իր հատուկ տեղն ունի Մարկո Գրիգորյանը (1925-2007), որի շնորհիվ Իրանում հիմք դրվեց նաև Իրանի համընդհանուր երկամեայ նկարչական բիենալներին ցուցահանդեսների (Biennale), որ երկու տարի մեկ 1958 թ.-ից կազմակերպվում էր (Փակբագ, 2002 էջ 110): Իրանի Իսլամական Հեղափոխությունից հետո, տարիներ դադարից հետո, ցուցահանդեսները վերականգնվեցին: Առաջին բիենալն իր կարևոր դերն է ունեցել Իրանի ժամանակակից գեղանկարչության ձևավորման մեջ:

Մարկո Գրիգորյանի հիմնադրած Էսթետիկ (Aesthetics Գեղագիտություն) Պատկերասրահը (1954), իր վեցամյա գործունեությունով նկարիչներ համախմբող և նորարար հայ և պարսիկ նկարիչների ոգեշնչող և հայտնաբերման կենտրոն դարձավ (Փակբագ, 2002 էջ 440): Յատկանշական է, որ Գրիգորյանն է առաջին անգամ իրանական ժողովրդական նկարչությունն, որն հայտնի է *ղահիէխանէ* անվամբ, գնահատել է որպես մշակութային արժեք և ավանդական արվեստ, որի արդյունքում այն հայտնվել է և արվեստ գնահատողների ուշադրության կենտրոնում (Խաջեսարի, 2004, էջ 32):

Իրանի Իսլամական Հեղափոխությունից հետո, մշակութային համակարգի և արժեքների փոփոխության արդյունքում, գեղանկարչությունը թևակոխեց նոր շրջան: Կրոնա-քաղաքա-

կան և հայրենասիրական գործեր հովանաւորելու արդիւնքում, Իրանական աւանդական նկարիչները եւ բնանկարիչները հնարավորություն ունեցան իրենց գործունեությունը շարունակել, իսկ մինչ հեղափոխություն կայացած ժամանակակից նկարիչներից մի մասը պարտադիր Իրանից հեռացան: 1990-ականներին վերաբացվեցին և իրենց աշխատանքներն վերսկսեցին պատկերասրահները, տարեկան ցուցահանդեսները և մշակութային ամսագրերը:

Հիշյալ իրանահայ արվեստագետներն իրենց ուրույն դերը և ավանդն ունեն Իրանի XX-րդ դարի գեղանկարչության պատմության մէջ: Իրանական հարուստ մշակույթը և գրականությունը դարեր շարունակ հայ գեղանկարիչների ոգեշնչման աղբյուր են եղել: Հայ նկարիչներն իրենց ազգային գունաշխարհով ճոխացրել են իրանական արվեստը՝ հանդիսանալով եվրոպական և իրանական արվեստը միմյանց միացնող կապ: Հայ և պարսիկ գեղանկարիչների փոխառնչությունները և փոխհարաբերությունները դեռ կարոտ են գիտական վերլուծմանը:

ANI BABAIAN

Master of Fine Arts

Independent Researcher, Artist,

and Art Conservator

e-mail: babaianani@yahoo.com

BRIEF OVERVIEW OF ARMENIAN IRANIAN PAINTINGS IN THE TWENTIETH CENTURY

This article provides a brief overview of the history of painting in Iran in the twentieth century, introducing Armenian

Iranian painters whose works reflect the interaction and fusion of Armenian traditional artistic styles with contemporary Persian and European styles. Iranian painting in the twentieth century developed in three directions: Realism, Traditional Painting, and Modern. Armenian artists whose works are the best examples of Armenian and Iranian interaction are presented.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Բաբայեան, Անի, *Նոր Զուղայի Գեղանկարչութեան Վարպետները Արքահամ Գուրգէնեան*, Հանդէս Գրականութեան եւ Արուեստի, Թեհրան, 2006 (14):
2. Բաբայեան, Ա., *Սարգիս Խաչատուրեան Արուեստագէտ Ուսուցիչը*, Հանդէս Գրականութեան եւ Արուեստի, Թեհրան, 2003 (6):
3. Բաբայեան, Ա., *Սմբատ Կիւրեղեան, Հանդէս Գրականութեան եւ Արուեստի*, Թեհրան, 2004 (8):
4. Իրանահայ Տաղանդաւոր Նկարիչ՝ Միքայէլ Շահբազեան (Միշա)-ի Յուցահանդէսին Առիթով, Քուլիս, Իսթանպուլ, 1990 (No.1030):
5. Սարեան, Անդրանիկ, *Յուշամատեն Բանաստեղծ-Նկարիչ Դէւի Գրական-Նկարչական եւ Մշակութային գործունէութեան Յիւնամեայ Յոբելեանի Առթիւ*, Թեհրան, Նայիրի, 1974:
6. فصلنامه **آندره سوروگيان، درویش** بربريان، ليدا، زيتونچيان، آرمينه، ، شماره 1376 [1997] تهران، فرهنگى پيمان، (5,6)
7. پاکباز، رويين، دایرةالمعارف هنر، تهران، فرهنگ معاصر 2002.
8. پاکباز، ، نقاشى ايران از ديرباز تا امروز، تهران، زرین و سيمين 1383[2004].
رويين
9. خواجه سري، سيلوى، **مارکو گريگوريان**، فصلنامه فرهنگى پيمان، تهران، 1383
10. واراند، **نقاش موج درياها به اقيانوس آرامش پیوست**، فصلنامه فرهنگى پيمان، تهران 1381.